

Wetenschappelijk onderzoek naar kind en boek in Nederland

S. B. TELLEGEN-VAN DELFT
Baschwitz Instituut, G.U. Amsterdam

Samenvatting

Systematisch onderzoek naar kind en boek is in Nederland van recente datum. Dit artikel geeft een overzicht van een aantal lopende projecten aan verschillende Universiteiten. Daarnaast worden enkele resultaten afkomstig uit de eerste fase van een Amsterdamse studie vergeleken met Franse en West-Duitse gegevens.

1. Uitgangspunten voor universitair onderzoek

Aan verschillende universiteiten wordt de laatste jaren aandacht besteed aan kinderen en hun lectuur. Binnen de literaire faculteiten vragen studenten zich af, hoe ze later als docent de belangstelling van leerlingen voor lezen en literatuur kunnen opwekken of aanmoedigen. Men moet dan echter bekend zijn met het hedendaagse kinderboek, weten welke lectuur die leerlingen tot nu toe gelezen hebben, met welke leesstof ze vertrouwd zijn.

Studenten van de sociale faculteiten onderzoeken in hoeverre lectuur kinderen soelaas kan bieden op hun moeizame weg naar de volwassenheid. Kan een boek aan het kind afleiding en amusement bieden, het even laten ontsnappen aan de realiteit, fantastische avonturen meebelevend die in het gewone leven zo zelden voorkomen? Kunnen boeken zijn nieuwsgierigheid bevredigen? Kunnen ze misschien zelfs het kind helpen een beter inzicht in zichzelf, zijn omstandigheden en zijn medemens te verwerven? Er zijn vermoedelijk weinig of geen kinderen die uit zichzelf boeken lezen met de bedoeling daar morele steun, meer begrip voor anderen en een beter inzicht in de maatschappij aan te ontfangen. Toch kan het voor een kind een goede ervaring, misschien zelfs een troost zijn, te lezen hoe andere kinderen met net zulke problemen kampen als hijzelf, en deze op verschillende wijzen verwerken.

Systematisch onderzoek naar boek en kind wordt op het ogenblik o.a. verricht door het Instituut voor Algemene Literatuurwetenschap te Leiden, de

sektie Nederlands van de Katholieke Universiteit te Nijmegen, het Instituut voor Pedagogische en Andragogische Wetenschappen te Utrecht, de afdeling Moderne Letterkunde van het Instituut voor Neerlandistiek en het Baschwitz Instituut voor Massapsychologie en Openbare Mening te Amsterdam.

De Leidse studenten hopen door enquêtes en tekstanalyse van kinderlectuur inzicht te krijgen in de voorkeur van middelbare scholieren voor bepaalde vormen van literatuur.

In de publicaties van de Nijmeegse studenten valt de nadruk op de vormende waarde van het kinderboek¹ en op het gebruik van jeugdlectuur in het literatuuronderwijs.² In de voorbereiding is een onderzoek waarbij kinderboeken uit 1954 en 1974 onderling vergeleken worden.

In Utrecht wordt de geschiedenis van de Nederlandse kinderlectuur als opvoedingsmiddel bestudeerd. Tot nu toe verschenen werkgroepverslagen met o.a. de volgende titels: 'Infantilisering in de uitgaven van sprookjes', 'Sexualiteit en geweld in kinderbijbels', 'Geschiedenis van het politieke kinderboek' en 'Mamma, wat is een arbeider?'³ Onderzoek naar de historische kinderroman en naar de ontwikkeling van het stripverhaal in Nederland is in voorbereiding.

De Amsterdamse studenten Nederlands verdiepen zich in oorspronkelijk Nederlandse kinderliteratuur. Deze wordt onderzocht met het oog op bruikbaarheid voor literatuuronderwijs.^{4,5,6}

Studenten van het Baschwitz Instituut vragen zich af, in hoeverre de voorkeur van kinderen voor bepaalde boeken samenhangt met hun sociale omstandigheden in ruimere zin, zoals b.v. de subcultuur waarin zij opgroeien, hun individuele situatie, zoals b.v. hun positie in hun gezin, of met de ontwikkelingsfase waarin zij verkeren. Zij onderzoeken in hoeverre sociaal milieu, individuele gesteldheid en ontwikkelingspsychologische kenmerken herkenbaar in het kinderboek verwerkt zijn. Daarnaast wordt nagegaan, of de afstand tussen de eigen situatie van een kind en de situatie zoals

beschreven in een bepaald boek van invloed kan zijn op de waardering van dat kind voor dat boek. Dit laatste heeft geleid tot een vooronderzoek naar leesbelangstelling en beleveniswereld van de kinderen uit een vierde klas basisschool in een Amsterdamse volksbuurt.⁷ Tevens is een overzicht gemaakt van verschillende sociale omstandigheden en individuele problemen zoals die in de hedendaagse Nederlandse kinderlectuur gepresenteerd worden.⁸

De resultaten van dit onderzoek bleken in een aantal opzichten overeenkomst te vertonen met de uitkomsten van Franse en West-Duitse studies.

Bij vergelijking van onze resultaten met buitenlandse studies bleek, dat de wijze waarop geslachtsrol, karakterontwikkeling, confrontatie met conflicten en de sociaal-geografische omgeving van het kind door ons onderzocht waren, overeenkwam met de aanpak in een Franse en een Duitse studie. Dat gedeelte van het onderzoek, waarbij meer werd ingegaan op de mogelijke aansluiting van het kinderboek bij de vaardigheden en psychische ontwikkelingsfase van het kind, kwam meer overeen met studies uit de Verenigde Staten. Op dit tweede gedeelte zullen wij in een volgend artikel terugkomen.

2. Kenmerken van kinderlectuur in drie West-Europese landen

2.1. Uitgangspunten, onderzocht materiaal en werkwijze

Het Franse onderzoek werd verricht op het 'Centre d'Ethnologie sociale et de Psychosociologie' door Marie-José Chombart de Lauwe.⁹ Zij werd tot deze studie gemotiveerd door haar ervaringen in het werk met zgn. 'onaangepaste' jeugd. Zij realiseerde zich daar, hoe kinderen, ouders, onderwijzers, artsen en andere betrokkenen van verschillende opvattingen uitgingen waar het 'onaangepast gedrag' betrof. Verschil van mening daaromtrent tussen bijvoorbeeld ouders onderling, kind en ouder, of onderwijzer en kind, vormde vaak een bron van misverstanden en moeilijkheden.

Naar aanleiding hiervan vroeg zij zich af, waaraan men de maatstaven ontleent die gehanteerd worden bij het beoordelen van kinderlijk gedrag. In hoeverre zouden de massamedia hierbij een rol spelen?

Bij het onderzoek gaat zij uit van de volgende drie vragen:

1. Hoe zien schrijvers en filmproducenten die zich richten op het volwassen publiek het kind?

2. Hoe wordt het kind voorgesteld in de massamedia die voor het jeugdige publiek zelf bestemd zijn?
3. Hoe wordt dit laatste door kinderen waargenomen en verwerkt?

De gehele studie zal nog tenminste twee jaar in beslag nemen; de gegevens zoals vermeld in dit artikel zijn ontleend aan tussentijdse publicaties. Malte Dahrendorf¹⁰ was ten tijde van zijn onderzoek professor in de didactiek en methodiek van de Duitse taal met nadruk op kinder- en jeugdliteratuur aan de Pädagogische Hochschule te Kiel. De studie gaat voornamelijk uit van didactische overwegingen. Hij stelt: 'Het jeugdige publiek heeft nog relatief weinig ervaring met het lezen van boeken alsmede het omgaan met massamedia in het algemeen, en is derhalve eerder vatbaar voor suggesties en invloed vanuit de tekst.' Op grond daarvan acht hij het noodzakelijk, dat men het kind leert, de impliciete normen en waarden te herkennen die aan zijn lectuur ten grondslag liggen. Daarvoor moet de onderwijzer eerst zelf inzicht verwerven in deze materie. De studie van Dahrendorf wil hem daarbij behulpzaam zijn.¹¹ Studenten van het Baschwitz Instituut maakten een overzicht van kenmerken in hedendaagse, Nederlandstalige kinderromans als voorbereiding op een studie over de voorkeur van kinderen voor bepaalde boeken. Er werd gelet op typerende kenmerken, leesbaarheid en meeslependheid.⁸ Uitgangspunten die nogal uiteenlopen. Ook zijn er verschillen in het onderzochte materiaal. In Frankrijk betreft het lectuur voor 7-14 jarigen, met name kindertijdschriften en kinderromans, bij voorkeur series met dezelfde hoofdpersonen, door bekende auteurs en met hoge oplagecijfers. Er is vrijwel uitsluitend sprake van oorspronkelijk Frans materiaal, slechts enkele malen is, wegens grote populariteit, een vertaling opgenomen. De publicaties werden gekozen uit 3 periodes: 19e eeuw, rond 1930, 1960-1962. Object van onderzoek: kinderen tot 16 jaar, die in het verhaal een duidelijke rol spelen. Dahrendorf analyseerde 100 boeken voor kinderen tot 13 jaar. Prentenboeken of strips werden niet opgenomen. Allen werden gepubliceerd in 1970. De Nederlandse studenten trokken een steekproef van 100 uit de 545 titels van kinderromans voor 9-13 jarigen uitgebracht in 1974, die als zodanig gerubriceerd stonden bij het Bureau Boek en Jeugd te Den Haag. De rubriek bevatte geen sprookjes, sagen of instructieve werkjes, wel herdrukken, vertalingen en stripboeken.

De werkwijze in het Franse en Duitse artikel wordt slechts met enkele regels aangeduid. Chombart de Lauwe belooft, in de definitieve publicatie daarop terug te komen. Ze vermeldt tot nu toe

slechts het volgende: 'De uiteindelijke code-lijst omvat 235 vragen, die betrekking hebben op de hoofdpersoon, diens sociale situatie, en de wisselwerking tussen persoon en situatie.' Daarnaast enkele gegevens zoals publicatiedatum en wijze van publicatie: boek of tijdschrift. Het antwoord op de vragen moet steeds uit twee alternatieven gekozen worden. Met behulp van de computer wordt nagegaan, op welke wijze de verschillende gegevens met elkaar verband houden. Dahrendorf's studenten stelden een lijst van 13 vragen op. Deze hebben betrekking op maatschappelijke en gezinssituaties, ambities en interesse van hoofdpersonen, en de problemen waarmee deze te kampen krijgen. Daarnaast gaat men na, of, en zo ja, op welke wijze, gedragingen en eigenschappen van de kinderen in het boek worden bekritiseerd of aangemoedigd. De antwoordmogelijkheden per vraag zijn vrij ruim en soms voor verschillende uitleg vatbaar. Geen van beide auteurs geeft aan, of de lijst voor elk boek of voor elke hoofdpersoon steeds éénmalig door één persoon, of verschillende malen door meer codeurs is ingevuld, ter verkrijging van enige controle op de betrouwbaarheid der uitkomsten. De Amsterdamse studenten werkten met een codelijst, gebaseerd op de volgende vier fasen in het boek:

- beschrijving van de aanvangssituatie;
- hoofdverandering van het evenwicht;
- slagende poging tot herstel;
- beschrijving van de afsluitingstoestand.

Onafhankelijk van de fasen werden nog een aantal inhouds- en vormeigenschappen van het boek gecodeerd. Vrijwel alle boeken zijn steeds door vier studenten afzonderlijk beoordeeld. De resultaten bleken redelijk overeen te komen, met uitzondering van de beoordeling van enkele karaktereigenschappen van de hoofdpersonen, zoals hun eventuele optimisme, ijdelheid, of oprechtheid. Vermoedelijk komen deze kenmerken van hoofdpersonen in de boeken zo weinig aan de orde, dat ze ook nauwelijks te beoordelen zijn. De uitkomsten werden via de computer geteld.

2.2. Resultaten

2.2.1. Presentatie van de geslachtsrol

In de 19e eeuw zien we in Frankrijk evenveel jongens als meisjes, zowel in boeken als in tijdschriften. Na 1960 komen in jongensboeken 86% jongens, 14% meisjes voor, in meisjesboeken 57% jongens, 43% meisjes, in boeken voor een gemengd publiek hebben jongens sterk de overhand. Na 1945

verdwijnen de meeste meisjes tijdschriften. In de bladen voor beide sexen komen nauwelijks vrouwelijke hoofdpersonen voor. Als ze er al zijn, dan als dociele wezentjes, jonger dan 12 jaar, die doen wat hun door jongens wordt opgedragen. Meisjes boven de 12 jaar hebben slechts een decorfunctie (zie ook Tabel II). Ook in de Nederlandse boeken is de hoofdpersoon meestal (72%) een jongen of man. Daarnaast is voor hoofd- en bijrollen gescoord, of er sprake was van voornamelijk zelfstandig, voornamelijk afhankelijk of zowel zelfstandig als afhankelijk gedrag in een evenredige verdeling.

Tabel I Zelfstandig of afhankelijk gedrag in Nederlandse kinderboeken naar sexe.

	jongens /mannen		meisjes /vrouwen	
	N	%	N	%
zelfstandig	440	55	131	39
evenredig	216	27	118	36
ondergeschikt, afhankelijk	145+	18+	84+	25+
<i>Totaal</i>	801	100	333	100

Hier blijkt, dat jongens niet alleen in de hoofdrollen oververtegenwoordigd zijn. Als we - zoals voor deze indeling - iedereen meetellen, die op meer dan één pagina van het boek genoemd wordt, blijkt ook hier de verhouding jongens/meisjes gelijk aan 7:3. Bovendien treden jongens vaker onafhankelijk op. Ze nemen zelfstandig beslissingen, en schrijven anderen de wet voor. Het zou aardig zijn, bij een volgende analyse na te gaan of er verband bestaat tussen leeftijd en beschreven gedrag. We hebben de indruk dat volwassen vrouwen vaak nog hulpelozer ten tonele gevoerd worden dan schoolmeisjes. Een voorbeeld:

'Mams, als ik van de m.a.v.o. ben, studeer ik door, hoor. Ik wil best vlieger worden. Het is een boeiend en dynamisch werk,' zei Mark enthousiast. 'Doe mij een lol,' zei moeder met een angstig gezicht. 'Dat is veel te gevaarlijk.' 'Poeh, en oom Wim dan?' merkte Wendy wijs op. 'Ja moeder, daar zit je. Als het voor Mark gevaarlijk is te vliegen, dan is het immers ook voor Wim gevaarlijk. Maar zo is het niet, hè Wim?' zei vader. 'Welnee, vliegen is veiliger dan autorijden. Er gebeuren veel meer ernstige ongevallen in het verkeer op de weg dan in de lucht.' 'Mams, je had mee moeten gaan,' zei Wendy. 'O nee, mij niet gezien. Ik ben als de dood voor een vliegtuig!'¹² Door de angstige woorden van moeder valt de

nadruk nog eens extra op de flinke, rationele uitspraken van de anderen.

In het Duitse analyseschema komt de geslachtsrol wel aan de orde, in de publicatie echter niet.

2.2.2. Ontwikkeling van de persoonlijkheid

Een ander kenmerk van de hoofdpersonen, dat in Frankrijk meer en meer voorkomt sinds 1930, en in Nederland thans te herkennen is: de onveranderlijkheid van het karakter van de hoofdpersoon. Chombart de Lauwe schrijft: 'Het kind is steeds zichzelf gelijk, het hele boek of zelfs de hele serie door, het ontwikkelt zich niet, het heeft geen toekomstperspectief.' Ook de aandacht die in oudere Franse lectuur nogal eens besteed werd aan schoolsucces en kennisvergaen wordt minder.

In Nederland vond er in 25% van de boeken een karakterverandering van de hoofdpersoon plaats, meestal in de zin van persoonlijkheidsontwikkeling in positieve richting. Het betrof hier vrijwel uitsluitend hoofdpersonen in boeken die geen deel uitmaakten van een serie. In die laatste gedraagt de hoofdpersoon zich volgens een vast patroon; de levendigheid van het verhaal hangt af van de situaties waarin hij verzeild raakt.

Bij de Duitse studenten komt dit kenmerk niet aan de orde.

2.2.3. Confrontatie met conflicten

Wij zien tevens een verandering in de omgeving van held of heldin en in de problemen waarmee deze te kampen heeft. Conflicten, voortkomend uit het feit, dat kinderen nu eenmaal minder in te brengen hebben dan volwassenen en zich daarin moeten schikken, nemen in Frankrijk met de helft af. Daarentegen zien we steeds vaker kinderen problemen oplossen, waar volwassenen geen raad mee weten. (zie Tabel II)

Helaas zijn deze cijfers zélf moeilijk met het Nederlands materiaal te vergelijken wegens het verschil in object van onderzoek. Vooral hier kan de leeftijd van de Franse hoofdpersoon een rol spelen. Immers, hoe ouder de hoofdpersoon, hoe vanzelfsprekender autonoom gedrag buiten gezinsverband. Chombart de Lauwe betrok geen hoofdpersoon ouder dan 15 jaar in haar onderzoek, wij alle hoofdpersonen ongeacht hun leeftijd. (zie Tabel III)

Deze hoofdpersonen gedragen zich spontaan en zijn gewoon de leiding te nemen. Een hoofdrolspeler die zich gedwee schikt, komt zelden voor (minder dan

Tabel II Toenemende autonomie bij jeugdige hoofdpersonen in Frankrijk.

	jongens		meisjes	
	vroeger %	nu %	vroeger %	nu %
Gehoorzaamheid, onderdanigheid:				
- in boeken	51	29	68	38
- in tijdschriften	35	17	51	29
Gezin, waarin men zich moet schikken				
- in boeken	?	10	?	5
- in tijdschriften	43	51	18	30
Gedrag, gekenmerkt door onkinderlijke auto-nomie:				
- in boeken	15	25	6	12
- in tijdschriften	46	70	24	40
- Het kind als wreker van onrecht en misdaad: boeken en tijdschriften samengenomen	31	52	12	25

Tabel III Leeftijdverdeling Nederlandse hoofdpersonen.

	%
0 t/m 8 jaar	7
9 t/m 13 jaar	41
14 t/m 20 jaar	27
21 t/m 40 jaar	18
ouder dan 40 jaar	5
oncodeerbaar	2

Tabel IV Hoofdpersonen bestraft of beloond in het gezin in Nederland.

	komt voor	komt niet voor
	N	N
<i>Straf</i>		
lijfstraf zoals slaag	16	84
materiële straf, b.v. geen zak-geld	2	98
verbaal-morele straf, standjes, boze blik	30	70
<i>Beloning</i>		
liefkozing, b.v. zoen	8	92
materiële beloning	18	82
verbaal-morele beloning	44	56

20%). In 35% van de boeken komt een gezin niet ter sprake, in 15% wel, maar vormt het geen wezenlijk

onderdeel van het verhaal. Bij de overblijvende boeken is het gezin een factor waar de hoofdpersoon rekening mee heeft te houden, daar zijn gedrag beloofd of bestraft kan worden. (zie Tabel IV)

Ook in de Nederlandse boeken wordt door hoofdpersonen opmerkelijk veel onrecht gewroken. Dit onrecht werd meestal veroorzaakt door een of meer misdadigers (26% van alle boeken voor 9-12 jarigen zijn misdaadromans!), veel minder vaak door oorlog (5%) of economische moeilijkheden (3%), en vrij gemakkelijk rechtgezet: in 53% van de boeken werden de moeilijkheden al bij de eerste poging tot oplossing uit de weg geruimd. In meer dan de helft van de boeken lost de hoofdpersoon het probleem zelf op, waarbij hij vaker gebruik maakt van zijn verstand dan van middelen die met geweld gepaard gaan. In 20% van de verhalen wordt wel geweld gebruikt om het conflict op te lossen.

Dahrendorf gaat helaas niet in op de inhoud van de problemen zoals die zich in het West-Duitse kinderboek voordoen, maar stelt wel, dat tweederde van de problemen niet in overeenstemming zijn met de werkelijkheid van het kinderleven, terwijl ook de oplossing vaak te gemakkelijk, irrealistisch of aan het toeval te danken was.

2.2.4. Sociaal-economisch milieu en geografisch gebied

In de vorige eeuw werd in het Franse kinderboek vrij zorgvuldig beschreven tot welke sociale klasse de hoofdpersoon behoorde. Aristocratie en 'betere kringen' hadden de voorkeur, vooral waar het meisjesboeken betrof. Hierin komt geleidelijk verandering in twee opzichten: de hogere kringen verliezen terrein aan de middenstand, maar bovendien wordt, met name in jongenslectuur, minder aandacht besteed aan maatschappelijke status, zodat van sommige hoofdpersonen niet meer vastgesteld kan worden tot welke sociale laag ze behoren.

Vroeger speelden de belevenissen van kinderen voor de helft in de stad, nu slechts voor een derde. In de overige boeken worden de gebeurtenissen in een landelijk kader afgebeeld, waarbij de nadruk, vooral in het jongens tijdschrift, op de ongerepte natuur valt.

In de meeste West-Duitse boeken waren de maatschappelijke omstandigheden niet duidelijk aangegeven. Toch hadden de Duitse studenten de indruk, dat de hoofdpersonen over het algemeen tot de goeude middenstand behoorden. Ze woonden

meestal in een aardig huis in de voorstad, het eigendom van hun ouders of henzelf. De grote stad komt zelden voor: meer dan driekwart van de boeken spelen op het platteland, in vakantieoordens en andere idyllische plaatsen.

Nederland: in 65 boeken kon het beroep worden vastgesteld van diegene die in het onderhoud van de hoofdpersoon voorzag. Soms was dat de hoofdpersoon zelf, meestal een vader of voogd. Hoewel deze beroepen nogal eens meer met de fantasie dan met de dagelijkse werkelijkheid van doen hadden, is er toch een indeling gemaakt naar vermoedelijke sociaal-economische status.

Tabel V Kostwinnersberoep in Nederlandse kinderlectuur.

	N
hoog (arts, kasteelbeheer, bruggebouwer etc.)	27
midden-zelfstandig (boer, smid etc.)	18
midden-loondienst (kantoorklerk, cowboy e.a.)	15
laag (los arbeider, verstelnaaister e.a.)	5+
Totaal	65

Ook hier speelden de verhalen zich meestal (60%) in een landelijke omgeving af. De landelijke atmosfeer wordt nog versterkt door het grote aantal avonturen te paard en op of om het water. In 43 boeken komt een vaartuig, in 42 een paard of ezel voor, soms terloops, maar ook vaak als essentieel onderdeel van het verhaal.

We komen in deze boeken nóg minder meisjes tegen in de hoofdrol dan we volgens de verdeling in 2.2.1. mochten verwachten.

Tabel VI Hoofdpersonen in boeken waarin vaartuigen, paarden of ezels een rol spelen.

	Boeken met vaartuigen		Boeken met paard of ezel	
	N	%	N	%
Jongen(s)	34	79	33	79
Meisje(s)	6	14	6	14
Jongen en meisje	3+	7+	3+	7+
Totaal	43	100	42	100

Uit een aantal van deze boeken krijgt men de indruk, dat de zee een Nederlandse jongen de beste mogelijkheid biedt om zichzelf te bewijzen en een man te worden. In het volgende voorbeeld meldt twee scheepjongens zich na een jaar varen bij de

reder: 'Een later staan Jeroen en Joost in het kantoor. Sinjeur Van Aerdenhout zet grote ogen op. Nog geen jaar geleden zijn deze beiden hier ook geweest. Toen waren het angstige knapen, kinderen nog. Nu staan daar twee forse kerels. In korte tijd heeft het harde leven de jongens doen rijpen tot mannen. Uit hun gelaat, hun ogen, hun hele houding spreken durf en beslistheid. Ze groeten beleefd en betonen de voorname sinjeur de eerbied die hem toekomt, maar van verlegenheid of onzekerheid is geen sprake.¹³'

(Hoewel in de volksmond ook de militaire dienst vaak genoemd wordt als mogelijkheid om man te worden, heben we in onze steekproef geen enkele dienstplichtige hoofdpersoon aangetroffen.) Op zee word je man, op het platteland wordt je gelukkig. Soms wordt het platteland zelfs nadrukkelijk beschreven als de enige plaats waar het geluk nog te vinden is. Een voorbeeld: Als Bertus, een eenvoudige fabrieksarbeider, zich niet prettig voelt in zijn werk, bezorgt de directeur van het bedrijf hem een baantje als schaapherder. In dit werk vindt Bertus een diepe bevrediging, want: 'Als herder heb je de tijd om na te denken. Hij hoeft niet te jachten om snel zijn handgrepen te doen aan de lopende band. In de fabriek heb je geen tijd tot nadenken, alleen maar doen. Een herder moet denken aan zijn kudde, hij moet zijn zorgen aan hen besteden en hij moet bovendien voelen hoe hij met zijn kudde zelf een stukje natuur is. Het is zo stil op de wei. Hier kan hij denken, ook aan dingen die niet direct met zijn kudde te maken hebben; hij kan denken hoe hij de mensen, die hem hielpen een voldoening kan geven; hoe hij iets kan doen om zijn grote dankbaarheid te bewijzen. De schaapswei ...'¹⁴

2.3. *Samenvatting van de gegevens*

Het blijkt, dat de vier aspecten van de kinderlectuur, die in meer dan één studie aan de orde kwamen, redelijk overeenkomen. Ook buiten de landsgrenzen worden meisjes minder vaak genoemd dan jongens terwijl daarnaast hun functie in het verhaal een andere is. In Frankrijk én in Nederland is het karakter van de hoofdpersoon meestal een statisch gegeven. De held blijft zichzelf, de vaart komt in het verhaal door zijn tegenspelers. Bij de Nederlandse tegenspelers kwamen we meer schurkachtige misdadigers tegen dan we in boeken voor de lagere schoolleeftijd verwacht hadden. Het gezinsleven treedt in ongeveer de helft van de Franse tijdschriften en de Nederlandse boeken niet op de voorgrond. Dit hangt samen met de opbouw van het verhaal, waarbij de spanning vaak ontleent wordt aan

avonturen, die weinig met het leven van alledag te maken hebben. Komen er problemen voor, waar het kind ook in werkelijkheid wel eens mee in aanraking kan komen, dan doet de wijze waarop deze worden opgelost tamelijk onwaarschijnlijk aan. Zo wordt de situatie in de fabriek van Bertus niet verbeterd, de lopende band niet langzamer gezet. Alleen de enkeling die bezwaar maakt wordt er tussenuit gewied, en met een weinig voor de hand liggende baan beloond.

De overeenkomst tussen de studies is het duidelijkst zichtbaar aan de economisch-geografische aspecten, die in Franse, West-Duitse en Nederlandse kinderlectuur dezelfde kenmerken vertonen.

Helaas bleken de studies slechts weinig vergelijkbare onderdelen te bevatten. Dit was ten dele inherent aan de verschillende uitgangspunten van de onderzoekers. Daarnaast speelt, o.a. doordat kinderlectuurstudie verricht wordt binnen verschillende disciplines, onbekendheid met het werk van anderen een rol. Waren de Nederlandse studenten bij de opzet van hun onderzoek op de hoogte geweest met het werk van Chombart de Lauwe en Dahrendorf, dan had dit, met geringe toevoegingen aan het analyseschema, een veel groter vergelijkingsveld kunnen opleveren.¹⁵

3. *Conclusie*

De boeken tonen een vertekende wereld, die niet aansluit bij de werkelijke wereld van het kind. In de werkelijke wereld komen nu eenmaal vrijwel evenveel jongens als meisjes voor, blijken vrouwen en moeders geregeld in staat tot rationeel gedrag, ontwikkelen kinderen zich tot volwassenen, worden kinderen terecht gewezen als ze zich misdragen of al te autonoom optreden en groeien veel kinderen in volksbuurten van grote steden op.

Het is al een stap vooruit, als we door geregeld en systematisch onderzoek van deze materie ouders en opvoeders kunnen attenderen op deze eventuele bron van onbegrip tussen ouders en kinderen, van gebrek aan zelfvertrouwen bij meisjes, van onbehagen bij grote-stadskinderen die steeds geconfronteerd worden met het feit dat spannende avonturen zich kennelijk niet op voor hen herkenbaar grondgebied afspeelen enz., enz.

Chombart de Lauwe geeft – althans tot heden –, niet aan, in welke richting de volgende stap gedaan zou kunnen worden.

Dahrendorf suggereert, hoe we het kind op school bewust zouden moeten maken van de vertekeningen

in het kinderboek, zodat het daarvan afstand kan nemen. Maar hiermee leggen we een last op de schouders van het kind, terwijl het toch evenzeer voor de hand ligt, dat uitgevers, opvoeders en al die anderen, betrokken bij het tot stand komen en verspreiden van kinderboeken, zouden streven naar een aanbod van kinderlectuur, waarin de gevarieerdheid van onze samenleving beter tot zijn recht komt.

1. Infobul Speciaal, Jeugdlectuur, *Van indoktrinatie naar emancipatie*. Sektie Nederlands, Nijmegen, maart 1975
2. Infobul Speciaal, Jeugdlectuur 2, *It always rains on our generation*. Sektie Nederlands, Nijmegen, oktober 1976
3. Dasberg, L., Ontstaan van de kinderlectuur, in: L. Dasberg, *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*. Meppel, 1975
4. Doornweerd, J. en M. Haveman, *Op de grens van twee werelden. Een studie over puberteit, jeugdliteratuur en An Rutgers van der Loeff*.
5. Noordijk, J., P. J. Andriessen, *een schrijver van kinderboeken in de 19e eeuw*. Amsterdam, 1976
6. Wilmink, W. en studenten, *Kinder- en jeugdliteratuur*. Amsterdam, 1976. In dit leesstuk worden vragen behandeld zoals: is er verband tussen jeugdliteratuur en 'echte' literatuur, welke redenen zijn er te vinden voor de in de boeken aangegeven leeftijds grenzen en komt het boek tot zijn recht als het zonder begeleiding gelezen wordt?
7. Boeken en kinderen 2, *Zestig hokken met gehypnotiseerde dieren*; een vooronderzoek naar leesbelangstelling en belevingswereld van een vierde klas basisschool in een Amsterdamse volksbuurt. Baschwitz Instituut voor Massapsychologie en Openbare Mening, Universiteit van Amsterdam. Amsterdam, 1976
8. Boeken en kinderen 1, *Het Nederlandse kinderboek in 1974*. Baschwitz Instituut voor Massapsychologie en Openbare Mening, Universiteit van Amsterdam. Amsterdam, juni 1975. Boeken en kinderen 1a, *Het Nederlandse kinderboek in 1974, vervolg en aanvullingen*. Baschwitz Instituut voor Massapsychologie en Openbare Mening, Universiteit van Amsterdam. Amsterdam, februari 1976
9. Chombart de Lauwe, M. J., *Un monde autre: l'enfance. De ses représentations à son mythe*. Paris, 1971 idem, Child representation in contemporary french urban society, in: *Readings in Child Sozialization*. New York, 1966 idem, Image de soi et images culturelles de l'enfant, in: *Psychologie Française*,

1971 (16). Aan dit laatste artikel zijn de meeste gegevens ontleend. Het is een voorlopige publicatie van materiaal voor een boek dat niet voor 1979 gepubliceerd zal worden.

10. Dahrendorf, M., *Soziologische Aspekte der Kinder- und Jugendliteratur*, in: *Literaturdidaktik im Umbruch*, Studienbücher Literaturwissenschaft. Düsseldorf, 1975
11. Men kan zich hierbij afvragen, in hoeverre het inderdaad mogelijk en aanbevelenswaardig is, het kind op een dergelijke wijze met het gelezene te confronteren. Vooral, maar het onderzoek van Dahrendorf tot op heden duidelijk zgn. 'vrije tijdsboeken' betreft. Zou een kind het wel op prijs stellen, als het op school geleerd wordt, hoe het ook in zijn vrije-tijds-lezen een bewuste houding moet aannemen? Is het niet beter, bij dit soort activiteiten alleen het verplichte schoolleesboek onder de loep te nemen? Anders lopen we wellicht het risico, bij het kind een algemene tegenzin in vrije-tijds-lezen op te wekken, als blijkt dat ook hierbij al geen sprake meer zou zijn van een verplichtingsvrije bezigheid.
12. Dijk, R. A. van, *Het Arabisch avontuur van Mark en Wendy*. Hoorn, 1974
13. Prins, P., *Jeroen en Joost als boekaniërs*. Groningen, 1974
14. Donker, J., *Drie meisjes en één paard*. Alkmaar, 1974
15. Zo is in beide analyses nagegaan, welke gedragsvormen in het boek op de voorgrond treden. Op het eerste gezicht lijken kinderen zich volgens beide studies onwaarschijnlijk positief te gedragen. In Nederland wat meer spontane opgewonden standjes met een goed hart, in Duitsland wat vaker altruïstische kameraden. Daar de Kieler studenten vermoedelijk uitgingen van gedrag van alle kinderen in het boek, de Amsterdamse studenten van gedrag door hoofdpersonen, is hier geen conclusie aan te verbinden.

Curriculum vitae

Saskia B. Tellegen-van Delft, geb. 1937, was enkele jaren werkzaam in de kinderbescherming en de documentatie ten bate van het onderwijs. Studeerde Psychologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en aan de Universiteit van Amsterdam (G.U.), en deed in 1971 het doctoralexamen Psychologie, hoofdrichting Gedragsleer. Sinds 1965 werkzaam bij het Baschwitz Instituut voor Massapsychologie en Openbare Mening, eerst als editorial assistant bij het tijdschrift POLLS International Review on Public Opinion, thans als wetenschappelijk medewerker. Adres: Baschwitz Instituut, Universiteit van Amsterdam, Weteringschans 100-102, Amsterdam.